

SENIORI VO SVETE INFORMÁCIÍ

Tento materiál je určený ako podklad na rozhovory o téme ako sa orientovať v informačnom priestore tradičných médií aj na internete, v rámci diskusných stretnutí so seniormi.

Materiál spracoval PhDr. Miloš Nemeček a vznikol v rámci projektu „Zvyšovanie odolnosti stredoeurópskych seniorov voči dezinformáciám“, ktorý MEMOg8 realizuje v spolupráci s TOL Education (Česká republika), Független Médiaközpont - Center for Independent Journalism – (Maďarsko) Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e“ (Poľsko).

Ďalšie materiály, venované tejto téme, sú uvedené v časti Pramene.

ÚVOD

Informácie sú základom pre úspešné fungovanie každého organizmu a na prvom mieste človeka, komunity, spoločnosti. Takto k nim ako zásadnému prvku treba pristupovať a prácu s nimi považovať za mimoriadne dôležitú, priam zásadnú.

Platí to pre každú vekovú skupinu a samozrejme veľmi výrazne pre staršiu generáciu, seniorov. Treba však podčiarknuť, že táto cieľová skupina je mimoriadne diferencovaná a otvorene povedzme, že mnohé nie je dostatočne zmapované a nie raz dochádza k rôznym zjednodušeniam. Ťažko nájsť na Slovensku komplexnejšiu odbornú prácu o tejto problematike, ako je azda najpodrobnejšia publikácia - Mediálna gramotnosť seniorov z Fakulty mediálnej komunikácie trnavskej Univerzity Cyrila a Metoda (ÚCM). Od jej vyjdenia v roku 2013 sa však už tiež mnohé zmenilo.

Možno sa však zhodnúť, že naďalej platí konštatovanie o nižšej digitálnej gramotnosti seniorov v porovnaní s inými vekovými skupinami. Údaje v tomto smere sa však líšia, zrejme najmä preto, že chýbajú dostatočne reprezentatívne prieskumy. Ten, ktorý bol podkladom spomínanej práce z roku 2013, za taký možno považovať, pracoval s viac než tisícovou respondentov. Záver znel, že iba približne tretina z nich disponuje aspoň základnými počítačovými zručnosťami. A nebolo vôbec prekvapujúce, že úroveň digitálnej gramotnosti výrazne klesala s pribúdajúcim vekom a stúpala s dosiahnutým stupňom vzdelania a veľkosťou sídla.

Tieto korelácie naďalej platia, hoci celková úroveň počítačových zručností seniorov sa odvtedy o niečo zvýšila. Najnovšie údaje sú z januára 2022, ako ich uverejnil Inštitút digitálnych a rozvojových politík Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR. Podľa nich vo vekovej skupine 55 – 64 rokov internet používa 68 percent z nich, ale iba 30 percent má aspoň základné digitálne zručnosti a vo vekovej skupine 65 – 74 rokov má takéto zručnosti iba desať percent!

Podľa našich skúseností, keď sme sa pri rôznych vzdelávacích aktivitách v seniorských organizáciách pýtali na to, kto pracuje s internetom, v Bratislave sa prihlásila jednoznačná väčšina, na západnom Slovensku približne polovica a smerom na východ krajiny tento podiel ďalej klesal. Dá sa oprávnene predpokladať, že 40 – 50 percent seniorov, teda približne 600 – 700 tisíc osôb vo vyššom veku nemá ani základné digitálne zručnosti.

Ide o alarmujúcu skutočnosť, ktorá svojom celospoločenským dosahom presahuje rámec témy informácií a seniorov, ktorej sa venujeme. V informačnej spoločnosti sa aspoň základná digitálna gramotnosť stáva doslova nevyhnutnou podmienkou plnohodnotnej participácie na živote spoločnosti od takých zdanlivo banálnych, ale v každodennej praxi dôležitých vecí ako možnosť využívať elektronický obchod či platby až po reálne napĺňanie občianskych práv, keďže mnohé z úkonov a procesov sa odohráva na digitálnych platformách. Vyplýva z toho veľmi naliehavá úloha oveľa aktívnejšie vzdelávať seniorov v počítačových zručnostiach, zvýhodniť im prístup k používaniu internetu a pre nemálo z nich, ktorí napriek tomu zostanú mimo sféru digitálnej gramotnosti, vytvoriť fungujúci systém praktickej pomoci.

TRADIČNÉ MÉDIÁ SÚ NAĎALEJ DÔLEŽITÉ

V spomínanej práci z ÚCM Trnava sa v úvode odporúčaní, ktoré vyplývajú z výskumu gramotnosti seniorov, uvádza:

„Tradičné médiá majú v živote seniorov veľkú používateľskú zotrvačnosť, ktorá ovplyvňuje ich vzťah k novým médiám a moderným komunikačným technológiám. Na to, aby došlo k premene vzťahu od tradičných médií k novým, musí dôjsť k dynamickému procesu, v ktorom starší ľudia prejavia ochotu prísť s novými médiami do kontaktu a nadobúdať kompetencie v práci s nimi. Okrem toho to vyžaduje podmienky prostredia, v ktorom sa seniори pohybujú, akými sú dostupnosť moderných technológií alebo prítomnosť osôb v neformálnom (napr. rodinnom) alebo formálnom (napr. školskom) prostredí, ktoré budú schopné pomáhať rozvíjať mediálne kompetencie seniorov v oblasti nových médií a komunikačných technológií.“

Pre túto kapitolu našej práce je kľúčové konštatovanie, že tradičné médiá majú v živote seniorov dôležité miesto, s čím treba jednoznačne súhlasiť. Potvrďuje to aj novší kvalitatívny prieskum agentúr Focus z roku 2020 pre MEMO 98. Podľa neho pre väčšinu dopytovaných seniorov hrajú dôležité miesto predovšetkým informácie z rozhlasu a najmä televízie, pre značnú časť z nich najmä hlavné večerné spravodajstvo patrí k stabilným súčasťami každého dňa a kľúčovým informačným zdrojom. O ich význame aj v súčasnosti hovoria viaceré exaktné údaje.

Na Slovensku už viac než dvadsať rokov funguje Kancelária pre overovanie nákladov tlače ABC SR, ktorú v roku 1999 založili Združenie vydavateľov periodickej tlače, Klub reklamných agentúr Slovenska a Slovenské združenie značkových výrobkov. Každý mesiac zabezpečuje objektívne informácie o mediálnom trhu, najmä nákladoch periodickej tlače na základe overených dokumentov o množstve tlačených a predaných novín a časopisov.

Je nepochybné, že ich počty postupne klesajú a najmä v prípade denníkov sa značná časť ich čitateľov presúva do digitálneho priestoru, v ňom však prijíma v podstate zhodný, často ešte rozšírenejší a flexibilnejší obsah. Naďalej však sféra tlačených médií zostáva aj kvantitatívne významná.

Jednorazový náklad denníkov sa blíži k 200 tisíc výtlačkom, predaný jednorazový náklad týždenníkov je spolu približne 400 tisíc a takmer toľko tiež náklad mesačníkov. Spolu ide o približne milión výtlačkov jednorazového nákladu periodickej tlače na Slovensku, čo je významná informačná sila – pri čom systém ABC SR je dobrovoľný a viaceré menšie, špecializované, regionálne či lokálne tituly v ňom nie sú.

Dôležité údaje poskytuje tiež pravidelný národný prieskum Market & Media & Lifestyle - Target Group Index (MML-TGI), ktorý realizuje na vzorke viac než 4 tisíc respondentov spoločnosť Median SK. Výsledky, uverejnené pred koncom roku 2021 hovoria, že najčítanejším denníkom bol Nový Čas a týždenníkom Plus 7 dní. Najpočúvanejším rádiom bolo Rádio Expres a najsledovanejšou televíziou TV Markíza. Čítanosť denníkov a týždenníkov dosahuje okolo tridsať percent populácie a mesačníkov presahuje 40 percent, počúvanosť rozhlasových staníc sa v úhrne pohybuje okolo 50 percent a sledovanosť televízií až 70 percent.

Z toho je jasné, že informačný dopad tradičných médií je stále veľký a nepochybne u strednej a najmä staršej generácie ešte výrazne vyšší. Pokiaľ ide o periodickú tlač, okrem kvantitatívnych údajov je dôležitá aj iná skutočnosť. Základné politické a spoločensky významné informácie nájdeme najrozsiahlejšie práve v denníkoch, najmä mienkotvorné denníky a tiež spravodajský web Aktuality. Sk najčastejšie otvárajú horúce témy a venujú sa investigatívnym materiálom. Takto zreteľne narastá aj ich dôležitosť v informačných tokoch pre všetkých a na poprednom mieste pre seniorov. Preto sa nimi budeme podrobnejšie zaoberať.

Významným zlomom v slovenskom mediálnom svete bol rok 1989, ktorý otvoril dvere pre vstup významných a veľmi profesionálnych vydavateľských štruktúr z rozvinutých krajín, najmä Nemecka, Rakúska a Švajčiarska. Zanechali tu trvalú stopu, hoci veľká väčšina sa napokon stiahla, keď zistila, že Slovensko nemá z ich pohľadu dostatočný obchodný potenciál. Našu mediálnu scénu ovládli slovenské a české finančné a podnikateľské skupiny, to však už zásadným spôsobom nezvrátilo podstatu vytvoreného systému z niekoľkých dôvodov.

Pre každý podnikateľský subjekt je kľúčová je kvalita jeho produktu – a to platí aj v médiách. Ak by vlastník príliš okato presadzoval svoje záujmy, bude to mať bumerangový efekt, sledovanosť klesne a to sa odrazí na ekonomických výsledkoch aj znížení informačného vplyvu. Preto sa aj pri zmenách vlastníckej štruktúry vcelku zachováva názorová orientácia jednotlivých médií a zameranie na určité cieľové skupiny. Príkladom môže byť denník Pravda, ktorý viac razy zmenil vlastníkov a ich politické zakotvenie bolo veľmi rôznorodé, naďalej si však udržuje skôr ľavicové a prosociálne smerovanie. Z minulosti je dobre známy prípad kvalitného mienkotvorného denníka Národná obroda: Svoju politickú hlásnu trúbu z nej chcel urobiť Pavol Rusko a jeho strana a v inom období zasa Rezeš a východoslovenskí oceliarski privatizéri z nej chceli mať svojim záujmom poplatný ekonomický titul – oba pokusy však stroskotali a Národná obroda zanikla.

Denník SME si zachoval svoju nezávislosť a prevažne liberálnu orientáciu aj v období, keď významný vlastnícky podiel mala Penta, odchod časti redaktorov viedol k vzniku Denníka N, ktorý je výrazne liberálny a svoje nedostatky na poli spravodajstva vyvažuje kvalitnou publicistikou. Najčítanejší denník Nový čas rovnako ako Plus jeden deň možno zaradiť k umiernenému bulváru / český Blesk či nemecký Bild sú oveľa agresívnejšie/, v popredí sú populárne témy a hra na emócie, v politickej oblasti však zostávajú na pôde overených informácií. Z časopisov spomeňme aspoň najčítanejší týždenník Plus 7 dní, ktorý je vlastne kombináciou viacerých časopisov v jednom – od bulváru a životného štýlu až po recepty a módu. Má však tiež politickú publicistiku, kvalitné reportáže, ba aj články investigatívneho zamerania, čo sa nezmenilo ani po prechode od pôvodných zakladateľov /Šimák, Dukes, Bustin/ do vydavateľského konglomerátu Penty News & Media Holding, ktorý je najsilnejším mediálnym domom na Slovensku.

Pre všetky médiá sú veľmi dôležitým zdrojom tlačové agentúry, ktoré im na základe zmluvného vzťahu dodávajú všetky najdôležitejšie spravodajské informácie. Dôležité je, že majú nielen rozsiahlu sieť spravodajcov z jednotlivých regiónov Slovenska, ale sprostredkujú tiež informácie od svet, ktoré získavajú od popredných zahraničných agentúr. Hoci sme pomerne malá krajina, máme hneď dve celonárodné tlačové agentúry. Verejnoprávna, vo vlastníctve štátu, je Tlačová agentúra Slovenskej republiky – TASR. V čase mečiarizmu však bola natoľko pod vplyvom vládnucej moci, že si to vynútilo vznik ďalšej, súkromnej Slovenskej tlačovej agentúry SITA. Ich základné spravodajstvo je prístupné na weboch Teraz.sk a Webnoviny.sk a aj s ich pomocou možno overiť korektnosť informácií, pretože sú vo veľkej miere z overených zdrojov.

Nemožno podceňovať vplyv rozhlasu a najmä najsledovanejšieho médiá, televízie na seniorov. Pravdou však je, že na rozdiel od viacerých iných krajín vrátane Česka sa nevyznačujú vyššou kvalitou spravodajstva a publicistiky. Platí to aj pre verejnoprávnu RTVS, kde prebehli viaceré konflikty za zachovanie priestoru pre publicistiku či kvalitu a nezávislosť spravodajstva. Zdrojom pomerne pohotových informácií, aj z prvej ruky v podobe prenosu tlačových besied, je naša jediná spravodajská televízia TA3. Tu však je na mieste istá obozretnosť vo vzťahu k vyváženosti, keď napríklad po nemalé obdobie dostávala zreteľne nadštandardný priestor jedna politická strana / SNS a jej predseda Andrej Danko/.

INFORMÁCIE A DEZINFORMÁCIE NA INTERNETE

Svet informácií a komunikácie zásadne zmenil internet. Počítačová sieť začala vznikáť v USA na počiatku šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, v sedemdesiatych rokoch sa ďalej rozvíjala. Pojem Internet sa prvý raz objavil v roku 1987, v tom čase bolo v sieti 27 tisíc počítačov. V roku 1992 sa napojili americké verejné inštitúcie vrátane Bieleho domu a v tom istom roku aj Československo, konkrétne České vysoké učení technické. V polovici deväťdesiatych rokov sa internet komercializuje, počet užívateľov presiahol 50 miliónov, do digitálneho priestoru výrazne vstupujú médiá.

Vznikajú sociálne médiá, ktoré sú definované ako komunikačné nástroje založené na webe, ktoré umožňujú ľuďom vzájomnú interakciu prostredníctvom zdieľania a konzumácie informácií. To zásadne mení samotnú podstatu médií a komunikačných tokov smerom k doslova revolučnej demokratizácii. Kým pri tradičných médiách ide o jednostranný tok informácií od poskytovateľa k užívateľovi, teraz sa táto paradigma zásadne mení. Táto demokratizácia vyvolala na počiatku vlnu nadšenia, ktorú však postupne schladilo poznanie, že to má aj opačnú stránku a informácie sa môžu masívne zneužívať.

Ešte väčšiu otvorenosť a demokratizáciu, ale aj zneužívanie, dezinformácie a konšpirácie priniesol nástup sociálnych sietí. Prvé vznikajú už na prelome tisícročí a významne prispievajú k prudkému nárastu počtu užívateľov internetu. V roku 2000 to bola prvá štvrtá miliarda, v roku 2006 miliarda a v roku 2010 miliarda. Vtedy tu už bola najpopulárnejšia a najväčšia sociálna sieť Facebook, ktorá vznikla v roku 2004, dnes už ich máme množstvo – spomeňme Instagram, Twitter, Pinterest, Tik Tok a mnohé ďalšie. Prinášajú informácie, poučenie, zábavu a priateľstvo – ale aj dezinformácie, konšpirácie a nenávisť.

Pripomeňme, že treba rozlišovať medzi sociálnymi sieťami a sociálnymi či digitálnymi médiami. Tie sa spôsobom svojej práce približujú tradičným médiám, sú však šírené prostredníctvom internetu. Našimi najsledovanejšími spravodajskými portálmi sú Sme.sk a TVnoviny.sk, do popredia patria aj Pluska.sk a Pravda.sk, informácie na nich sú v princípe blízke materským tradičným médiám. V čisto digitálnych spravodajských weboch sú vo vedúcej trojke Aktuality.sk, Zoznam.sk a Topky.sk. Portál Aktuality.sk treba hodnotiť po profesionálnej stránke vysoko, cielene sa venuje aj investigatívnej práci, práve tu pôsobil Ján Kuciak. Zoznam.sk je zameraný populárnejšie, Topky.sk možno prirovnať k bulváru, politické spravodajstvo na nich je však korektné a informácie pochádzajú z overených zdrojov.

S overenými zdrojmi informácií pracujú tiež oba profesionálne vedené online konzervatívne denníky, od roku 2015 Postoj a od konca roku 2020 Štandard. Udalosti komentujú z konzervatívneho a kresťanského pohľadu, Štandard je v tomto o niečo radikálnejší.

Sú však viaceré spravodajské weby, ktoré sa opierajú o neoverené správy, dezinformácie až konšpirácie. Hľadám najznámejší je Hlavné správy, ten po tom, ako šíril ruskú propagandu v súvislosti s agresiou proti Ukrajine, zablokoval Národný bezpečnostný úrad, rovnako s nimi súvisiaci dezinformačný web Armádny magazín, následne tiež Hlavný denník a napokon aj web InfoVojna, ktorý však zablokovanie obišiel formálnym presťahovaním sídla a domény na Belize.

Tieto štyri teda boli v súvislosti s ruskou agresiou zablokované, desiatky, ba stovky dezinformačných webov však fungujú ďalej. Pomocou pre orientáciu v tomto smere môže byť portál Konšpirátori - <https://konspiratori.sk/zoznam-stranok> - ktorý prináša zoznam viac než 230 takýchto slovenských a českých stránok, dokonca zoradených podľa stupňa miery dezinformácií. Odporúčame pozrieť si tento zoznam a riadiť sa nim, pomôže to nenaletieť stránkam, ktoré sa na prvý pohľad a podľa názvu tvária ako seriózne, napríklad prehladsprav.sk či dennik-dnes.sk, zavádzajú na témy zdravia, ako slobodavockovani.sk, radyzdravi.sk, badatel.sk a ďalšie, ba dokonca zneužívajú kresťanské témy ako biblik.sk. Web zemavek.sk má aj tlačенú podobu a tento mesačník je najznámejším dezinformačným periodikom, charakteristickým okrem iného antisemitizmom či konšpiráciami na tému vakcín.

Viacere tieto weby často menia domény, prechádzajú na sociálne siete či iné platformy. Príkladom je známy konšpirátor Rudolf Vasky, odsúdený za podnecovanie násilia, ktorý zo svojej stránky prešiel na Facebook a keď aj ten začal dôslednejšie sledovať a blokovat' nenávistné prejavy, napokon využíva predovšetkým menej kontrolovaný YouTube. Tu sa dostávame k tej najmenej prehľadnej sfére, ktorou sú sociálne siete.

Podčiarknime, že najsledovanejšie na nich nie sú informácie o zásadných spoločenských otázkach a nestoja za nimi v prvom rade politici, ale predovšetkým známi športovci, umelci a profesionálni influenceri, ktorí ovplyvňujú postoje a najmä vkus ľudí najmä s komerčným zámerom. A tak podľa sledovanosti medzi tými, čo majú státisíce ba až viac než milión followerov, je zo športovcov Peter Sagan, Petra Vlhová, Marek Hamšík, Dominika Cibulková a zo showbiznisu Rytmus či Majk Spirit. Celému rebríčku však suverénne s viac než tromi miliónmi fanúšikov kraluje Go Go, teda 25-ročný youtuber Daniel Štrauch.

Politici však sociálne siete čoraz intenzívnejšie využívajú, kto je najaktívnejší či najúspešnejší možno posúdiť dvomi spôsobmi. Prvým je počet fanúšikov. V tomto smere je na sociálnej sieti je najsledovanejšou prezidentka Zuzana Čaputová, ktorú sleduje okolo 350 tisíc osôb, zo šéfov parlamentných strán líder Hlasu – sociálnej demokracie Peter Pellegrini má viac než 300 tisíc sledovateľov. Expremiér a súčasný minister financií Igor Matovič (OLaNO) je so 280 tisíc sledovateľmi a predsedu Sme rodina Borisa Kollára sleduje takmer 150 tisíc ľudí.

Pri strane Smer – sociálna demokracia neplatí pravidlo, že dominuje líder strany. Predseda Robert Fico má približne 170 tisíc sledovateľov, poslanec Ľuboš Blaha svojho stranického šéfa predbehol o niekoľko tisíc. Predseda strany Sloboda a Solidarita Richard Sulík má viac než 140 tisíc sledovateľov, ešte pred ním je so 170 tisícmi Milan Mazurek z extrémistickej Republiky a na úrovni takmer 140 tisíc aj Milan Uhrík z rovnakej krajne pravicovej strany.

Dôležitý je však tiež počet interakcií, čiže aktívneho sledovania jednotlivých statusov. V tom na Facebooku dlhodobo dominuje Ľuboš Blaha, ktorý mal pred koncom roku 2021 na svojom profile len za tento rok 10 miliónov interakcií. V rebríčku najúspešnejších politikov je na druhom mieste Milan

Uhrík (3,2 milióna interakcií), tretí Igor Matovič (3 milióny) a na štvrtom mieste sa umiestnil Robert Fico (takmer 3 milióny).

Je príznačné, že ide všetko o politikov, ktorý vystupujú často kontroverzne až agresívne a s faktami neraz narábajú veľmi voľne. To potvrdzuje naše presvedčenie a odporúčanie, že na sociálnych sieťach osobitne v prípade politikov je vhodné hľadať ani nie tak informácie, ale stretávame sa skôr s názorom, komentovaním, ba často podnecovaním emócií s ideologickým a propagandistickým zámerom. Takže faktografické, objektívne a overené informácie hľadajme radšej z iných zdrojov.

NAJČASTEJŠIE PRÍKLADY DEZINFORMÁCIÍ A KONŠPIRÁCIÍ VO SVETLE FAKTOV

Z dezinformáciami a konšpiráciami sa stretávame vo všetkých oblastiach, chceme upozorniť na niektoré najčastejšie a najnebezpečnejšie. Začnime tými, ktoré možno považovať v posledných rokoch za doslova trvalý nástroj šírenia nenávisť a rasizmu. Je to téma migrácie a na Slovensku veľmi citlivá tzv. rómska problematika. Ani pre jednu z nich nie je vhodné znižovať ich dôležitosť a najmä zložitosť a zamlčovať aj negatívne fakty, ale predovšetkým vnímať príčiny a súvislosti a najmä hľadanie racionálnych riešení. Konšpirátori a extrémisti však postupujú opačne, negatíva zveličujú, vytrhávajú z kontextu a zovšeobecňujú so zámerom podnecovať strach a nenávisť.

Pokiaľ ide o migráciu, k najčastejším metódam patrí zveličovanie kriminality utečencov a tvrdenie, šírené v západných krajinách krajnou pravice, že migranti berú domácim prácu. Tomu druhému tvrdeniu sa dá pomerne ľahko čeliť faktami o tom, ako práve táto nová pracovná sila v mnohých krajinách prispela a prispieva v ekonomickom rozvoji. Oveľa zložitejšie je to s kriminalitou, ktorá sa často v povedomí verejnosti prekrýva tiež s teroristickými činmi. Opäť kľúčové je to ísť k podstatným faktom, ktoré ukazujú, kto sú konkrétnych teroristických akcií a kto je v ich pozadí – a pri kriminálnych činoch, spáchaných migrantmi, nepripustiť ich zovšeobecnenie a paušálne odsúdenie s rasovým podtextom.

Poznámka na okraj tejto témy: V prvých týždňoch vojny na Ukrajine sme videli iný, veľmi pozitívny prístup širokej verejnosti k utečencom, čo je dôsledkom viacerých okolností: Tento konflikt sa odohráva nie kdesi ďaleko v rozvojovom svete, ale v Európe a veľmi blízko, informácie približujú množstvo pohnutých osudov, s ktorými sa stotožňujeme, významnú úlohu hrá tiež pôvod a kultúrna blízkosť utečencov. Spolu s odborníkmi zo sféry krízo-

vej psychológie je však na mieste obava a skúsenosť, že po niekoľkých mesiacoch pozitívnych reakcií možno predpokladať oveľa dlhšie obdobie, ktoré otvorí dvere aj nenávisť a závisť, početnejším dezinformáciám a konšpiráciám vo vzťahu k Ukrajine a utečencom. Pripravme sa na to, aby sme vedeli tejto situácii čeliť.

Tzv. rómska problematika je hádam najčastejším nástrojom rozvetvanej pavučiny sociálnych sietí extrémistických strán a skupín pre šírenie nenávisť a strachu, rozoštvávanie spoločnosti. Kotleba, Mazurek, Uhrík a ďalší zo slabnejšej ĽSNS a silnejšej Republiky nevynechajú žiadnu príležitosť na takmer 150 profiloch, aby jednotlivé konkrétne javy, najmä rómsku kriminalitu, zovšeobecňovali a zveličovali ako to najcharakteristickejšie pre celú rómsku komunitu. Toto je najčastejší a veľmi nebezpečný spôsob ovplyvňovania verejnosti. Obranou nie je zamlčovanie problému, ale jeho zasadenie do reálnych súvislostí, odmietnutie paušalizácie, pripomenutie pozitívnych príkladov a najmä podčiarknutie významu komplexného riešenia tohto dlhodobého citlivého miesta našej spoločnosti.

Veľmi časté a tiež mimoriadne nebezpečné sú dezinformácie a konšpirácie osobitne v dvoch veľmi aktuálnych a závažných témach: COVID-19 a očkovanie a v poslednom čase ruská agresia na Ukrajine. Prinášame tie najčastejšie a pripájame faktografickú argumentáciu na ich vyvrátenie, pričom vychádzame najmä zo zdrojov Európskej komisie, ktorá sa boju s dezinformáciami veľmi intenzívne venuje.

Je potešiteľné, že pokiaľ ide o pandémiu, sú seniori nielen jednou z najohrozenejších, ale aj najdisciplinovanejších skupín, ktorá dodržiava potrebné opatrenia a aj na Slovensku s jeho nízkou zaočkovanosťou medzi nimi prevažuje pozitívny vzťah k vakcinácii.

AKÉ SÚ NAJČASTEJŠIE DEZINFORMÁCIE V TEJTO TÉME?

- **Pandémia COVID-19 bola umelo a úmyselne vyvolaná.**

Ochorenie COVID-19 je spôsobené koronavírusovým kmeňom Sars-CoV-2 (ktorý je jedným z typov vírusov). Svetovej zdravotníckej organizácii nahlásili jeho výskyt 31. decembra 2019 z čínskeho Wuhanu. Koronavírusy spôsobujú respiračné ochorenia a môžu sa prenášať zo zvierat na ľudí, na základe dostupných dôkazov bola možnosť laboratórnej nehody vo Wuhanskom virologickom ústave klasifikovaná ako mimoriadne nepravdepodobná. Na potvrdenie pôvodu pandémie COVID-19 je však potrebné ďalšie vyšetrovanie.

Ľudia sa v rôznych častiach sveta pokúšajú obviňovať z koronavírusu rôzne skupiny – vírusu dávajú nálepky „európsky“, „čínsky“, „britský“ alebo „americký“. Pravdou je, že ide o vírus, ktorý sa šíri z jednej infikovanej osoby na druhú prostredníctvom kvapôčok, ktoré sa uvoľňujú dôsledkom kýchania, kašľania alebo vydychovania, a neprenášajú ho žiadne konkrétne populácie alebo skupiny. Koronavírus je globálnou krízou, ktorá si vyžaduje globálnu solidaritu.

- **Vakcíny sa vyvinuli príliš rýchlo kvôli zisku a sú nebezpečné.**

Vakcinácia je jedným z najväčších úspechov verejného zdravotníctva. Na celom svete zachraňuje každý rok najmenej 2 až 3 milióny ľudí a mnohých ďalších ľudí ochraňuje pred ťažkým postihnutím a chronickými chorobami. EÚ sa snaží zabezpečiť, aby verejnosti boli sprístupnené iba tie vakcíny proti ochoreniu COVID-19, ktoré spĺňajú prísne normy EÚ v oblasti bezpečnosti a účinnosti. Bezprecedentná vedecká mobilizácia priniesla slubné výsledky. Globálna komunita v oblasti lekárskeho výskumu sa zamerala na vývoj bezpečných a účinných vakcín a podarilo sa jej nájsť liek v rekordne krátkom čase. Napriek naliehavosti situácie musia potenciálne vakcíny prejsť prís-

nym hodnotením zo strany Európskej agentúry pre lieky, aby sa zabezpečila ich účinnosť, bezpečnosť a vysoká kvalita pred tým, ako sa ponúknú verejnosti. S veľkým nasadením a vysokými investíciami sa zapojili najvýznamnejšie farmaceutické spoločnosti, ktoré sú známe spoľahlivými a všeobecne akceptovanými liekmi na najväznejšie ochorenia – nemá najmenšiu logiku, aby sme ich spochybňovali vo sfére vakcín.

- **Opatrenia na obmedzenie pohybu a ďalšie protipandemické nariadenia sú ohrozením demokracie a ľudských práv.**

Tieto opatrenia zachraňujú životy a zastavujú šírenie koronavírusu a sú založené na najnovších vedeckých dôkazoch a údajoch, ktoré majú subjekty s rozhodovacou právomocou v každom členskom štáte k dispozícii. Národné vlády a Komisia si uvedomujú aj duševné a ekonomické dôsledky týchto obmedzení a sú odhodlané dostať vírus pod kontrolu a čo najrýchlejšie otvoriť EÚ. Základné európske hodnoty, ako je sloboda pohybu a prejavu, sú neoddeliteľnou súčasťou modelu a spôsobu života EÚ a v tomto období krízy sú ešte dôležitejšie ako kedykoľvek predtým. Opatrenia sú potrebné na riešenie rýchleho nárastu prípadov ochorenia COVID-19, ku ktorému dochádza počas pandémie. Vždy, keď počet nových prípadov klesne na prijateľnú úroveň, dočasné obmedzenia sa zrušia a Európania budú schopní obnoviť svoj normálny pohyb.

Obdobných pochybných tvrdení je oveľa viac a všetky možno faktami jednoznačne vyvrátiť. To isté platí v prípade agresie voči Ukrajine a ruskej propagandy.

- **Zelenskyj a kyjevskí lídri sa dopúšťajú genocídy proti obyvateľom Donbasu a rusky hovoriacemu obyvateľstvu.**

Vyjadrenia Putina, Lavrova a ďalších ruských lídrov o genocíde sú absolútne neprijateľné. Samotné použitie slova *genocída* je nemiestne. Podľa dohovoru OSN sa pod pojmom *genocída* rozumie „úmysel zničiť úplne alebo čiastočne niektorú národnú, etnickú, rasovú alebo náboženskú skupinu ako takú“. Nič nenasvedčuje tomu, že by moderný ukrajinský štát chcel zničiť časť svojho obyvateľstva, ktoré hovorí po rusky. Ukrajinské zákony zaručujú slobodu používať ruský jazyk, kultúru a tradície v každodennom živote. Prezident Zelenskyj a vláda okrem toho túto skupinu obyvateľstva uznávajú

(pozri časť „Kyjev zakazuje ruský jazyk a kultúru“). Neexistujú žiadne dôkazy o tom, že by rusky hovoriaci obyvatelia alebo príslušníci ruského etnika žijúci na východe Ukrajiny čelili genocíde. Potvrdzujú to správy, ktoré uverejnila Rada Európy, Vysoký komisár OSN pre ľudské práva aj OBSE.

- **Kyjev nastolil humanitárnu a finančnú blokádu Donbasu.**

Nie je to pravda. Veľká časť obyvateľstva Donbasu celé roky pravidelne vstupovala do oblastí kontrolovaných Kyjevom za podnikaním, nákupmi, alebo aby si vybrali svoje ukrajinské dôchodky. Priechody zostali otvorené na tieto i iné účely.

- **Kyjev zakazuje ruský jazyk a kultúru.**

Ukrajina prijala v roku 2019 zákon o štátnom jazyku, ale týmto zákonom sa upravuje len používanie ukrajinského jazyka vo verejnej sfére. V súkromnej komunikácii, tlači, rádiu, televízii, vo vzdelávaní aj v sektore služieb sa môže voľne používať ruský jazyk a iné jazyky národnostných menšín. Takisto sa v nich môžu vydávať knihy. Podľa uvedeného zákona je iné jazyky možné používať aj v systéme zdravotnej starostlivosti a pri presadzovaní práva.

- **Ruská armáda útočí len na vojenské ciele, nikdy nie na civilistov.**

Koncom marca 2022 oznámil Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), že od začiatku ruskej invázie na Ukrajinu už prišlo o život viac ako tisíc civilistov, pričom skutočný počet obetí môže byť omnoho vyšší. Od začiatku invázie bolo tiež zranených najmenej 1650 civilistov. To sú informácie inštitúcie, ktorá pracuje len s overenými údajmi, takže skutočnosť je zrejme výrazne tragickejšia. Medzi obeťami sú stovky žien a mnoho detí. Jedným z najhorších prípadov je bombardovanie divadla v Mariupole, kde v kryte bolo okolo 1300 civilistov, približne tristo zhybnulo. Po tom, ako bolo oslobodené mesto Buča na sever od Kyjeva, našli tu stovky zabitých civilistov, hovorí sa o ukrajinskej Srebrenici. Ruská propaganda tieto prípady popiera a úplne absurdne obviňuje samotných Ukrajincov, usvedčujú ju však také seriózne zdroje ako francúzska tlačová agentúra AFP či britská BBC.

PRAMENE

Mediálna gramotnosť seniorov. Petranová, Dana, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta masmediálnej komunikácie, 2013.

Digitálne zručnosti a digitálne vybavenie seniorov na Slovensku. Inštitút digitálnych a rozvojových politík Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR, január 2022.

Seniori a informácie. Záverečná správa z kvalitatívneho prieskumu, agentúra Focus, január 2020.

Kancelária pre overovanie nákladov tlače - <http://www.abcsr.sk/kancelaria/>

Portál Konšpirátori - <https://konspiratori.sk/zoznam-stranok>

Európska komisia: Boj proti dezinformáciám. Rozlišovanie medzi faktmi a fikciou – vakcíny https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation_sk#rozliovanie-medzi-faktami-a-fikciou-vakcny

Európska komisia: Príručka na dešifrovanie prokremelských dezinformácií súvisiacich s Putinovou vojnou

https://slovakia.representation.ec.europa.eu/news/prirucka-na-desifrovanie-prokremelskych-dezinformacii-suvisiacich-s-putinovou-vojnou-2022-03-17_sk

Ako posúdiť pravdivosť výroku?

Pri posudzovaní pravdivosti výroku, napríklad, politika, je užitočný **fact-checking*** Ide o viacstupňovú metódu overovania informácií, pri ktorej sa kontroluje, či sú všetky tvrdenia uvedené v písomnom dokumente, spravodajskom článku alebo prejave pravdivé. Čo robiť? Overte si fakty v spoľahlivých zdrojoch: primárnych a najaktuálnejších. Ide najmä o správy z vedeckého výskumu, údaje štatistického úradu, zákony a správy tlačových agentúr.

1

Skontrolujte, či sa výrok odvoláva na overiteľne fakty – dáta, dátumy, predošlé udalosti atď. Vyhlásenia o budúcnosti a hodnotové súdy nie sú vecným obsahom.

2

Overte si fakty v **spoľahlivých zdrojoch****: primárnych a najaktuálnejších. Ide najmä o výskumné správy, údaje štatistického úradu, právne akty a správy tlačových agentúr.

3

Posúďte, či je výrok pravdivý, t. j. či existuje relevantný a spoľahlivý zdroj, ktorý potvrdzuje informácie obsiahnuté vo výroku, a či sú údaje použité v súlade s ich pôvodným kontextom.

fact-checking
[čítaj: fakt čeking]

viacstupňová metóda overovania informácií, ktorou sa kontroluje, či sú všetky tvrdenia v písomnom dokumente, spravodajskom článku alebo prejave pravdivé.

****spoľahlivé zdroje**

zdroj, ktorý umožňuje jednoznačne určiť, či je dané tvrdenie pravdivé; primárnymi, t. j. nespracovanými zdrojmi sú zvyčajne údaje zo štátnych inštitúcií, tlačových agentúr, výskumných ústavov, uznávaných vedeckých centier a mimovládnych organizácií

Ako skontrolovať pravosť článku/informácie

1

Pozrite sa na webovú adresu v lište v hornej časti obrazovky. Tvorcovia **falošných stránok* sa niekedy vydávajú za spoľahlivé médiá.**

(napríklad rtvs.com.sk namiesto rtvs.sk)

***fake news**

[čítaj: fejk niús]

nepravdivé informácie uverejnené na internete alebo v iných médiách, ktoré imitujú skutočné informácie a sú určené na dosiahnutie konkrétneho cieľa, napr. zosmiešniť niekoho, ovplyvniť rozhodnutia voličov alebo získať finančné výhody

***deepfak**

[čítaj: dip fejk]

falošný obsah vytvorený pomocou technológie "strojového učenia", ktorá okrem iného umožňuje vygenerovať model tváre akejkoľvek osoby a vložiť slová, ktoré daná osoba nikdy nevysovila.

2

Zistite, čo sa o stránke môžete dočítať na iných webových stránkach. Predtým, ako začnete čítať, overte si jej dôveryhodnosť.

3

Uistite sa, že názov nie je clickbait. Prečítajte si celý text, aby ste pochopili kontext.

4

Pozrite sa na komentáre pod textom. Ak článok obsahuje nepravdivé informácie, možno na to už upozornili iní používatelia.

5

Nakoniec zvážte, či nehodnotíte spoľahlivosť informácií získaných zo stránok na základe toho, ako sa zhodujú s vašimi názormi.

Vytvorilo 98 v spolupráci s

Podľa materiálov Patryka Zakrzewskiego • DEMAGOG

SLOVNÍK POJMOV

clickbait [čítaj: klik bejt].

titulok (nadpis), ktorý zámerne vynecháva dôležité informácie, aby čitateľ klikol a prečítal si celý článok; často je emocionálne nabitý alebo zavádzajúci

deepfake [čítaj: díp fejk]

falošný obsah vytvorený pomocou technológie "strojového učenia", ktorá umožňuje vygenerovať model tváre ľubovoľnej osoby a vložiť jej do úst slová, ktoré nikdy nevypravila.

fake news [čítaj: fejk niús]

nepravdivé informácie uverejnené na internete alebo v iných médiách, ktoré napodobňujú skutočné informácie a sú určené na dosiahnutie konkrétneho cieľa, napr. zosmiešniť niekoho, ovplyvniť rozhodnutia voličov alebo získať finančné výhody

fact-checking [čítaj: fakt čeking]

viacstupňová metóda overovania informácií, pomocou ktorej je možné skontrolovať, či sú všetky tvrdenia v písomnom dokumente, spravodajskom článku alebo prejave pravdivé.

dôveryhodný zdroj

zdroj, ktorý umožňuje jednoznačne určiť, či je dané tvrdenie pravdivé; primárnymi, t. j. nespracovanými zdrojmi sú zvyčajne údaje zo štátnych inštitúcií, tlačových agentúr, výskumných ústavov, uznávaných vedeckých centier a mimovládnych organizácií

OBSAH

Úvod	3
Tradičné médiá sú naďalej dôležité	5
Informácie a dezinformácie na internete	9
Najčastejšie príklady dezinformácií a konšpirácií vo svetle faktov	13
Aké sú najčastejšie dezinformácie v tejto téme?	15
Pramene	18
Prílohy	
Ako posúdiť pravdivosť výroku?	19
Ako skontrolovať pravosť článku/informácie	20
Slovník pojmov	21

SENIORI VO SVETE INFORMÁCIÍ

Spracoval: PhDr. Miloš Nemeček

V rámci projektu „Zvyšovanie odolnosti stredoeurópskych seniorov voči dezinformáciám“ vydalo MEMOg8 v roku 2022.

Nepredajné! Len pre vnútornú potrebu.

